

PRIKAZI

Pierella Paci

GENDER IN TRANSITION

World Bank, Washington D.C., 2002, pp.154

Razmatranje različitih aspekata rodne (ne)jednakosti u zemljama Istočne i Centralne Evrope i Centralne Azije (države bivšeg SSSR-a) bazirano je na kvantitativnim i kvalitativnim podacima nekoliko izvora. Podaci World Development Report (WDR), izveštaja UNICEF-a i Labor Force Survey (LFS) odgovaraju kvalitetu rezultata anketa i popisa domaćinstava i stanovništva. U sociološkom kontekstu, to su države koje su u 1990-im prolazile kroz tzv. društvenu tranziciju, kao proces ekonomskih i političkih promena socijalističkih sistema.

Osnovni cilj jeste sagledavanje uticaja ekonomske transformacije na rodne režime prema različitim pokazateljima socijalnih pozicija žena i muškaraca i njihovog statusa u društvu. Naglasak je na promenama rodnog odnosa s obzirom na karakteristike u prethodnom društvenom sistemu.

Zašto se razmatra rodna nejednakost? Rodna diferenciranost prevazilazi biološku uslovljenost i znači društveno očekivana ponašanja i uloge žena i muškaraca. Socijalna determinisanost rodnih uloga znači i njihovu uslovljenost društvenim kontekstom i kulturnim normama. Ipak, kroz istoriju se kao dominantan model reprodukuje nesrazmerno veća prisutnost žene u poslovima koji se tiču domaćinstva, staranja i brige o deci i ostalim članovima, dok je muškarac pre svega okrenut "produktivnim aktivnostima". Takva raspodela rodnih uloga uobličava socijalnu i ekonomsku superiornost muškarca. Stavom da je nejednak tretman žena i muškaraca ljudski neprimeren, društveno neprihvatljiv i ekonomski neefikasan, ukazano je na mnogostruku važnost prihvatanja rodnog aspekta u demografskim analizama.

U osnovi kritike rodne neravnopravnosti jeste problematizacija *nejednakih mogućnosti* i *nejednagog statusa* žena i muškaraca. *Rodna jednakost se temelji na principu jednakih mogućnosti za stanovnike oba pola, a ne na insistiranju na jednakim postignućima.* Nejednaka postignuća mogu biti fer ukoliko su rezultat slobodnog izbora i ličnih interesovanja i prioriteta, ali

nejednake mogućnosti i položaj žena i muškaraca koje ugrožavaju realizaciju individualnih sposobnosti predstavljaju rodnu diskriminaciju. Stvaranje jednakih uslova za žene i muškarce znači fer odnos u kojem individualne životne šanse nisu uslovljene rodnom pripadnošću. Kada postoje ujednačene mogućnosti, pre svega u pogledu zaposlenosti i zarada za oba pola, onda nejednaka postignuća ne znače diskriminaciju ni onda ako je žena više okrenuta domaćinstvu i roditeljstvu, jer to je rezultat njenog ličnog izbora i koncepta života. Rodna neravnopravnost na tržištu rada produbljuje se kroz siromaštvo i raznovrsne dimenzije socijalne ugroženosti. Društvena opravdanost i praktičnost rodne jednakosti manifestuje se kroz veću efikasnost ekonomskog sistema i opšti ekonomski razvoj.

U čemu je važnost rodnog aspekta u državama koje su u poslednjoj deceniji XX veka prolazile kroz tzv. društvenu tranziciju? Rodna diferenciranost u bivšim socijalističkim državama je specifična u odnosu na ostale svetske regione. Zapravo, rodna ravnopravnost izražena kroz jednake pristupe žena i muškaraca obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti, pa u određenoj meri i liderstvu, bila je jedno od glavnih postignuća društvenog života socijalističkih režima bivšeg Sovjetskog Saveza i država Istočne i Centralne Evrope. Efekti transformacije ekonomije kao produbljena nezaposlenost, pad životnog standarda, veća rasprostranjenost siromaštva delovali su i na žene i na muškarce. Posledice društvene tranzicije nisu rodno neutralne što opravdava prihvatanje rodnog aspekta u socio-demografskoj analizi stanovništva tih država.

Sagledavanje uticaja socio-ekonomske transformacije na promenu socijalnih pozicija polova podstaknuto je potrebom stavljanja rodnosti u fokus političkog interesovanja i delovanja pri formulisanju strategija opšteg društvenog razvoja država u regionu. Namera je da se profiliše rodna dinamika u toku tranzicije, da se izdvoje opšte norme, rasvetle glavne sfere interesovanja i identifikuju države koje posvećuju najviše pažnje prevazilaženju rodne distance.

Rodna nejednakost posmatrana je u nekoliko sfera relevantnih za socio-ekonomsku poziciju i društveni status žena i muškaraca. Na tržištu rada kroz ekonomsku aktivnost, nezaposlenost, zaposlenost u formalnom i neformalnom sektoru i diferenciranost u zaradama. Kroz razmatranje penzionih sistema, sistema socijalne zaštite, vlasništva i posedovanja kapitala ukazano je na ostale ekonomske mogućnosti. U obrazovanju prema stopama upisa na različite nivoe školovanja. U sferi zdravlja kroz očekivano trajanje života i karakteristike reproduktivnog zdravlja.

Osim sagledavanja efekata transformacije privrede izdvojene su preporuke u cilju prevazilaženja nejednakoosti ekonomskih mogućnosti žena i

muškaraca. U zakonskim rešenjima potrebno je eksplicitno onemogućiti rodnu diskriminaciju pri zapošljavanju (kao u Mađarskoj i Azerbejdžanu). Značajna rasprostranjenost tzv. neformalnog tržišta rada zahteva istraživanje njegovih osobenosti i formiranje pouzdanih statističkih podataka sa rodnog aspekta. Merama socijalne politike potrebno je ublažiti "dvostruku opterećenost" zaposlenih žena, ali i adekvatno vrednovati aktivnosti u domaćinstvu i staranje o deci i ostalim članovima domaćinstva. Reforme socijalnih i penzionih sistema, uz uvažavanje rodnog aspekta, omogućile bi ujednačeniji socijalni status žena i muškaraca. Neophodno je stvoriti uslove za veću uključenost žena u privatizaciji i ublažiti rodnu neravnopravnost u dostupnosti kapitala.

Efekti tranzicije na rodne nejednakosti u obrazovanju relativizovani su ne samo prethodnim stanjem nego i osobenostima kultura. Smanjena je rodna nejednakost u pogledu upisa na srednji nivo obrazovanja u gotovo svim državama Centralne Evrope i nekim državama bivšeg SSSR-a u kojima su u prethodnom periodu bile veće stope upisa devojaka. Mada je samo u Republici Češkoj registrovana statistički značajna razlika u pogledu upisa na visoke nivoe obrazovanja, podaci ukazuju da su stanovnici muškog pola u znatno povoljnijem položaju s obzirom na zastupljenost u nauci. U državama Centralne i Istočne Evrope beleži se porast, a u državama Centralne Azije pad stopa upisa devojaka na više nivoe obrazovanja. U pojedinim državama mladići ranije završavaju školovanje, pri čemu je potrebno razmotriti efekte po prisutnost na tržištu rada i socijalni status njihovih domaćinstava. U drugim državama su devojke u nepovoljnijem položaju, što se osim sa kulturnim i religioznim normama može dovesti u vezu sa sistemom finansiranja i kvalitetom obrazovanja.

Žene i muškarci različito reaguju na stres kao jedno od najčešćih psiholoških stanja stanovništva država koje su prolazile kroz period društvene tranzicije. Nepovoljni efekti ekonomskih reformi na zdravlje različito se manifestuju u ženskoj i muškoj populaciji. Kod muškaraca postoji smanjenje očekivanog trajanja života. Usled povećane rasprostranjenosti rizičnih ponašanja (pušenje, alkoholizam, pa i fizičko nasilje) povećana je smrtnost muškog mladog i sredovečnog stanovništva. Kod žena se beleži porast depresivnih stanja i narušavanja mentalnog zdravlja, ali i povećanje rasprostranjenosti alkoholizma i pušenja, posebno među mlađim generacijama. Uočeno je unapređenje reproduktivnog zdravlja, ali neophodno je podizanje kvaliteta usluga u zdravstvenim institucijama. U evropskim državama bivšeg SSSR-a prioritet je prevencija zdravlja muške populacije i smanjenje rizičnog ponašanja, dok su problemi reproduktivnog zdravlja, koji se pre svega tiču žena, važniji u državama Centralne Azije.

U zasebnom segmentu – rodnost i ugrožene društvene grupe – razmatrani su rasprostranjenost trgovine ljudima, nasilje u porodici i maloletnička delikvencija. S obzirom na podatke da su žrtve trgovine ljudima i nasilja u porodicama pre svega žene, konstatovano je rodno nesrazmeran porast socijalne ugroženosti. Rasprostranjenost maloletničke delikvencije veća je u periodu društvene tranzicije. Registrovani maloletni delikventi su uglavnom mladići, ali se beleži i porast devojaka koje su prekršile zakon. Maloletnička delikvencija rasprostranjenija je u Rusiji, Centralnoj i Istočnoj Evropi nego u Centralnoj Aziji.

S obzirom da proces socio-ekonomske transformacije bivših socijalističkih država nije rodno neutralan onda ni ekonomske ni političke mere ublažavanja i otklanjanja negativnih efekata tranzicije ne mogu biti koncipirane bez uvažavanja rodnog aspekta. Prevažilaženje rodne distance i neujednačenih pozicija u društvu nije samo neophodnost sa stanovišta moralnih i kulturnih vrednosti, već je i uslov za efikasniji privredni i opšti društveni razvoj.

Gender in Transition nije samo izveštaj o poziciji i socijalnom statusu žena i muškaraca bivših socijalističkih država (Istočne i Centralne Evrope i Centralne Azije), zasnovan na zvaničnim statističkim podacima svetskih organizacija koje se bave različitim aspektima stanovništva. To je studija o posledicama društvene tranzicije na socio-demografske osobenosti populacije žena i populacije muškaraca, čija je namera da objektivno predstavi socijalnu ugroženost stanovnika oba pola. Konceptualnim pristupom, kojim je naglašena problematizacija rodnog odnosa u različitim socio-demografskim aspektima, formirana je opšta slika mada, s obzirom na sociološku i demografsku različitost, opravdano je pretpostaviti specifičnosti rodnih režima pojedinačnih država.

Studija je nešto više od demografske i sociološke analize stanovništva bazirane na rodnom aspektu. Ona predstavlja i argument o važnosti političkog delovanja na prevazilaženju rodne distance kao neophodnosti privrednog, kulturnog i opšte društvenog napretka. Dodatni značaj predstavljaju preporuke za stvaranje ujednačenih ekonomskih mogućnosti i društvenih pozicija, što bi obezbedilo veću socijalnu sigurnost za žene i za muškarce u bivšim socijalističkim državama Evrope i Centralne Azije.

Ankica Kuburović